

Личковська І.О.

студентка магістратури

Огульчанська О.А.

кандидат філологічних наук

старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ РОМАНІВ ІВАНА ФРАНКА «БОРИСЛАВ СМІЄТЬСЯ» ТА АРЧИБАЛЬТА КРОНІНА «ЗІРКИ ДИВЛЯТЬСЯ ВНИЗ»

Анотація. У статті розкриваються особливості соціально-психологічних романів І. Франка «Борислав сміється» та Арчибальта Кроніна «Зірки дивляться вниз». Аналізується бачення і диференціація суспільства на два класи – панівна верхівка суспільства та прості робітники.

Ключові слова: соціально-психологічний роман, конфлікт, реалізм, ситуація, сюжет.

Соціально-психологічний роман завжди був і залишається актуальним у літературі всіх часів. Поєднання соціального та психологічного початків в одне ціле створює довершену своєрідність у кожному романі. Р. Гром'як у «Літературознавчому словнику-довіднику» зауважує, що «характеристикою соціально-психологічного роману є ідеологізація особистого життя людини та життя суспільства в цілому» [5, с. 598]. Це різновид роману, в якому внутрішні почуття, переживання персонажа переплітаються з почуттями та реаліями навколишнього середовища та суспільства. Автор через психологізм героїв розкриває мотиви їх вчинків та полівекторність внутрішнього світу.

М. Бахтін свого часу довів, що структура роману складається з трьох компонентів: «стилю, тематичного змісту й композиційної довершеності. Сюжет та герой тісно переплетені і зроблені з одного шматка» [1, с. 19].

«Борислав сміється» – визначний роман І. Франка, яскрава жаринка в історії української літератури другої половини ХІХ століття. Автор змалював нестерпне тяжке становище робітників, пробудження сумлінності й моральності у їх свідомості [7, с. 264]. Реципієнт знайомиться з двома протилежними світами – світ робітників, засмучених та пригноблених, надломлених важкою працею: «чорні, зароплені каптани, лейбики, сіряки та гуні, такі ж сорочки, позеленілі лиця, пошарпані та зароплені шапки, капелюхи, жовнярські гольцмини, бойківські повстяні крисані та підгірські солом'яники»

та світ вельможних підприємців: «ціле товариство, в модних чорних сурдутах, в пальтотах з дорогих матерій, в блискучих чорних циліндрах, в рукавичках, з лісками в руках і перснями на пальцях» [9, с. 63]. «... саме вдало створені сюжетні ситуації – особливо ті, що мають екзогенний характер або являють собою дилему, – певним чином керують вчинками персонажів» [3, с. 49].

Належне місце потрібно відвести роману Арчибальта Кроніна «Зірки дивляться вниз». Роман є дуже популярним і увійшов до списку «50 видатних англійських романів» [2, с. 205]. За словами Н. Михальської, в романі утвердилася своєрідна манера творчого характеру, створився його стиль та взаємозв'язок між героями та суспільним життям [6, с. 8]. Роман висвітлює коло гострих питань, проблем ХХ століття: соціальна нерівність, війна, політика, пригнічене самопочуття. Усі ці мотиви – тло для зображення людей, їхніх дол, внутрішньої боротьби. Як і раніше багатії творять свавілля та беззаконня, а відповідати за все доводиться простим людям із народу. А. Кроніну вдалося зачіпити читача мудрим словом, емоційною забарвленістю, залишити певний внутрішній присмак від прочитаного. І це, напевно, тому, що митець пише про людей і для людей. Велика увага до деталей – ознака психологізму творчості митця. Автор зображує неможливість вибору, який стоїть перед простими людьми. Для того, щоб вижити, вони повинні працювати в нелюдських умовах під землею: або смерть, або копальня. У книзі яскраво та жваво зображені характери героїв, їх світ, любов, терпіння, політичні, моральні погляди, чесність та брехню, гідність та зраду.

У творі А. Кроніна йдеться про страйк шахтарів, які намагаються відстояти своє право на життя: «никто не имеет права оставлять после себя мир таким же, каким он его застал» [4, с. 630]. Письменник відтворює характерні образи трударів, картини їх виснажливої праці. Йому не довелося вигадувати події та характери персонажів, адже свого часу він був лікарем і дуже часто поспішав на допомогу до шахтарів, дивуючись їх витримці, мужності перед складними випробовуваннями долі. «Обилие яркого света радовало мальчика, хотя и слепило непривыкшие к нему глаза. Зимой, когда он работал в шахте, он часто не видал солнца помногу дней подряд. Когда он утром спускался в шахту, было ещё темно. И так же темно бывало, когда он вечером поднимался наверх» [4, с. 9]. Люди намагалися робити все для того, щоб полегшити своє життя, захистити себе від нещасних випадків на роботі. Поступово зароджується усвідомлення свого «Я»: «поражение позорно лишь тогда, когда влечет за собой покорность» [4, с. 621].

І. Франко також вводить до твору епізод робітничого страйку, коли переживання робітників, їх почуття та думки сягають свого максимального

напруження: «І по всіх кошарах понісся радісний, а разом тривожний шепіт: настає пора! пора! пора! В неділю по хвалі Божій почали вулиці Борислава в незвичайний спосіб заповнюватися робітниками і робітницями... Звільна на всі боки, на гори і на доли, між ліси і поля розійшлися громади робітників, час від часу озираючись на покинутий Борислав...» [9, с. 164]. Огульчанська О. зауважує: «Психологічно вмотивованими є збірні образи робітників та представників панівної верхівки» [8, с. 238].

А. Кронін яскраво змальовує бідолашну жінку, яка «исхудала до костей» [4, с. 3], намагається знайти кусень хліба для своїх трьох дітей та хворого чоловіка, до того ж сама жінка була вагітна. Письменнику вдалося переконливо зобразити її психологічний стан. Йдучи вулицями міста, вона зустрічала таких самих голодних людей, розуміючи, що немає звідки чекати на допомогу. Хтось йшов скоріше додому, навіть, не привітавшись, хтось намагався розповісти, що бентежило його тривалий час. Та це не випадково. Складні часи настали для всіх у цьому середовищі. Важливого ідейного звучання набуває у цьому творі і опис природи. У переважній більшості випадків пейзаж доповнює/підкреслює внутрішній стан персонажа. Письменник використовує гнітючі описи природи для емоційного підсилення зображуваних подій чи переживань: навіть природа страйкувала (Море здіймалося хвилями й чоловіки не могли вийти в море на своїх човнах, щоб наловити риби).

І. Франко вводить у твір аморальний тип людей, які хочуть нажитися на праці інших. Це показує нищість та підлість життя панівної верхівки суспільства, насамперед, Леона та Германа. Наприклад, ідучи дорогою, вони розмовляють як добрі знайомі або навіть друзі, але все змінюється у кімнаті, де Леон залишається сам на сам зі своїми думками: «Тьфу до чорта, якась розбійницька коршма, аж чоловікові моторошно! Здається от-от хтось випаде з-за дверей і вхопить тебе за горло. А ще й ті образи, такі глупі морди! Тьфу, я би того й на хвилю не стерпів, а йому що, жиє собі, як миш в ходаці, та й не дбає ні про що!» [9, с. 135].

У свою чергу А. Кронін також поділяє суспільство на верхівку та простих людей. Річард Баррас – власник шахти, він не вважає що робочі повинні мати безпечні умови праці. «Был вообще человек уравновешенный. Во всём его поведении сказывалась непоколебимая выдержка. Он сидел во главе стола, сурово-безмятежный, словно эти три месяца забастовки в его шахте «Нептун» были совершеннейшей чепухой» [4, с. 21]. Не дивлячись на те, що він був дуже забезпеченою людиною, він був дуже скупим, навіть, зі своєю сім'єю: «он не тратил лишней спички, карандаш исписывал до последнего дюйма... из

обмылков прессовались новые бруски мыла, горячую воду экономили и даже топили очень скупой» [4, с. 29]. Тому не дивно, що зі своїми робітниками він вів себе скупой та виважено. Ніщо не повинно було зруйнувати руху його звичайного життя.

Джо Гоулен – колишній шахтар, який пробиває шлях нагору будь-якою ціною. Він готовий на все заради «монети». Це портрет цілеспрямованої людини, яка не цінує моральні принципи і дбає лише власний комфорт та статки, нажиті нехай і не своєю працею: «ему повезло - на заводе очень нужны были рабочие руки, и он был принят помощником пудлинговщика за плату в двадцать пять шиллингов в неделю» [4, с. 43].

Отже, проаналізувавши та врахувавши домінуючі риси зображення характерів людей та подій, можна зробити висновок, що романи І. Франка «Борислав сміється» та А. Кроніна «Зірки дивляться вниз» можна віднести до соціально-психологічних.

Література

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва : Художественная литература, 1972. 470 с.
2. Васильева Е. 50 знаменитых английских романов. Харьков : Фолио, 2004. 512 с.
3. Іващук О.А. Функції дії та ситуації у романах І. Франка «Борислав сміється», «Перехресні стежки» та Е. Золя «Жерміналь» // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. С. 49–56.
4. Кронин А. Звезды смотрят вниз. Москва : АТТИКУС, 2016. 756 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Михальская Н. Тайны английского замка. Кронин А. Замок Броуди; пер. с англ. М. Абкиной ; вступ.ст. Н. Михальской. Москва, 1990. 592 с.
7. Наливайко Д. «Борислав сміється» Івана Франка в порівняльно-типологічному аспекті. Іван Франко – майстер і дослідник літератури. Київ : Наукова думка, 1981. С. 264.
8. Огульчанська О. Світ речей у романах І. Франка «Борислав сміється» та «The stars look down» by А. Cronin // Українська література в загальноєвропейському контексті: зб. наук. пр. Мелітополь : ФОП Однорог ТВ, 2018. С. 237–241.
9. Франко І. Борислав сміється. Львів : Каменяр, 1975. 247 с.